

ATEBE

Dinî Arařtırmalar Dergisi
Journal for Religious Studies
e-ISSN: 2757-5616

ATEBE Dergisi | Journal of ATEBE

Sayı: 9 (Haziran / June 2023), 69-89

Mâzerî'nin Usûl Anlayışı Üzerine

On al-Mâzarî's Understanding of Uşûl

Fatma HAZAR

Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assistant Professor Dr., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology, Department of

Islamic Law

Eskişehir, Türkiye

fhazar@ogu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-0780-1877

<https://ror.org/01dzjez04>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 27 Nisan / April 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Haziran / June 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June

Atıf / Cite as: Hazar, Fatma. "Mâzerî'nin Usûl Anlayışı Üzerine". *ATEBE* 9 (Haziran 2023), 69-89.

<https://doi.org/10.51575/atebe.1288394>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Fatma HAZAR**).

Yayıncı / Published by: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Social Sciences University of Ankara.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Mâzerî'nin Usûl Anlayışı Üzerine

Öz

Mâzerî et-Temimî (ö. 536/1141) Endülüs'ün düşmesinden önce Kuzey Afrika'da yaşamış son fakihlerdendir. Malîkî fıkhnın usûl-i fikh yapısının oluşumunda önemli dönüm noktası olarak kabul edilen *Îzâhu'l-Mahsûl min Burhâni'l-usûl* isimli eserin müellifidir. Hadis, fıkıh, kelam, tıp ve fetvâ alanlarında kayda değer bilgi sahibi Mâzerî'nin usûlcülüğüne dair bir çalışmanın yapılmamış olması bu çalışmayı gerekli kılmıştır. Çalışmada Mâzerî'nin usûl anlayışı usûl-i fikh alanında yazdığı *Îzâhu'l-Mahsûl* isimli eser üzerinden incelenmektedir. *Îzâhu'l-Mahsûl*, Mâzerî'nin Şâfiî âlim İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *el-Burhan fi usûli'l-fikh* isimli usûl-i fikh eseri üzerine yapılan bir şerhtir. Şerhedilen Cüveynî'nin *el-Burhân* isimli eseri, Şâfiî usûl-i fikhının temel metinlerinden birisidir. Mâzerî bu önemli eser üzerine yaptığı şerhte, hocası Cüveynî'nin konu tasnifi ve sistematizini takip etmiş, usûl-i fikh yazımında mütekellimin yöntemini uygulamıştır. Hocasının eseri ile benzerlikler taşımasına rağmen söz konusu şerh, tamamlanmamış hâliyle dahi yer verdiği görüşler ve değerlendirmeler ile müstakil bir eser mahiyetindedir. Mâzerî eserde hocasına muhalefet etmekten çekinmemiş, kendi ictihad usûlünü ortaya koymuştur. Araştırmaya inceleme konusu edilen *Îzâhu'l-Mahsûl* isimli eser, Şâfiî usûl-i fikhının Malîkî usûl-i fikhını yöntem ve içerik açısından etkilemesi açısından önemli bir örnektir. Bu eser ile birlikte Malîkî usûl-i fikh literatürü ve metinleri *Îzâhu'l-Mahsûl*'den örnek alınarak oluşturulmuştur. Mâzerî sonrası Malîkî usûlcülere kaynak olan bu eser, aynı zamanda Şâfiî-Malîkî usûl-i fikh etkileşiminin izlerini barındırdığı için inceleme konusu edilmiştir. Çalışma kapsamında *Îzâhu'l-Mahsûl* eserinde Mâzerî'nin usûl anlayışında öne çıkan ilkeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece Malîkî usûl-i fikhının hangi hususlar üzerine inşa edildiğinin net olarak ortaya konulması hedeflenmiştir. Mâzerî'nin usûl anlayışının içinde yetiştiği fikri ve siyasi ortamdan etkilenmemesi mümkün değildir. Bu durum göz önünde bulundurularak Mâzerî'nin hayatına, hocalarına, eserlerine ve yaşadığı dönemde Mağrip bölgesinin düşünsel ve siyasi atmosferine kısaca temas edilmeye çalışılmıştır. Yaşamına dair tüm detayların, Mâzerî'nin ilmî hayatına ve özelde usûlcülüğüne etkisi anlaşılmalı çalışılmıştır. Ayrıca Mâzerî'nin usûl anlayışının öne çıkan unsurlarının tespiti, Mağrip bölgesindeki fikhî yapının anlaşılması ve İslâm hukuk tarihi açısından bölgenin aydınlatılması açısından da önemlidir. Söz konusu saiklerle yapılan çalışma, Mâzerî'nin usûl anlayışını temel özellikleri açısından ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece Mâzerî'nin Malîkî usûl-i fikh anlayışına ve literatürüne yaptığı katkıya ışık tutmak amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma metodlarından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda Mâzerî'nin görüşleri, kendisinden etkilendiği hocası Cüveynî'nin görüşleri ile mukayese edilmek suretiyle metin analizi uygulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Usûl-i Fıkıh, Endülüs, Malîkîlik, Mâzerî.

On al-Mâzari's Understanding of Uşûl

Abstract

Mâzari al-Tamimî (d. 536/1141) was one of the last jurists who lived in North Africa before the fall of al-Andalus. He is the author of *Izâh al-Mahsûl*, which is considered to be an important turning point in the formation of the usûl al-fikh structure of Malîkî jurisprudence. The lack of studies on the usûl al-fikh of al-Mâzari, who had considerable knowledge in the fields of hadîth, fiqh, theology, medicine, and fatwâ, made this study necessary. This study examines al-Mâzari's understanding of usûl through his work *Izâh al-Mahsûl*

in the field of uşûl al-fiqh. *Izâh al-Mahsûl* is al-Mâzarî's commentary on the Shâfi'î scholar al-Juwaynî's (d. 478/1085) *al-Burhan fi uşûl al-fiqh* on uşûl al-fiqh. The commentary on al-Juwaynî's *al-Burhân* is one of the fundamental texts of Shâfi'î uşûl al-fiqh. In his commentary on this important work, al-Mâzarî followed his teacher al-Juwaynî's subject classification and systematization and applied the method of the mutakallim in writing uşûl al-fiqh. Although it bears similarities with his teacher's work, this commentary, even in its incomplete form, is an independent work with the opinions and evaluations it includes. Al-Mâzarî did not hesitate to oppose his teacher in the work and put forward his own method of *ijtihād*. *Izâh al-Mahsûl*, which is the subject of this study, is an important example of the influence of Shâfi'î uşûl al-fiqh on Mâlikî uşûl al-fiqh in terms of method and content. With this work, the Mâlikî uşûl al-fiqh literature and texts were modelled after *Izâh al-Mahsûl*. This work, which was a source for post-Mâzarî Mâlikî jurists, is also the subject of this study because it contains the traces of the Shâfi'î-Mâlikî interaction in Islamic jurisprudence. Within the scope of the study, the principles that stand out in al-Mâzarî's understanding of uşûl al-fiqh in his work *Izâh al-Mahsûl* were tried to be identified. In this way, it is aimed to reveal on which issues the Mâlikî uşûl al-fiqh is based. It is impossible for al-Mâzarî's understanding of uşûl al-fiqh cannot to be influenced by the intellectual and political environment in which he grew up. With this in mind, we have tried to briefly touch upon al-Mâzarî's life, his teachers, his works, and the intellectual and political atmosphere of the Maghreb region during his lifetime. We have tried to understand the impact of all the details of his life on al-Mâzarî's scholarly life and his uşûlism in particular. In addition, determining the prominent elements of al-Mâzarî's understanding of uşûl is also important in terms of understanding the jurisprudential structure in the Maghreb region and illuminating the region in terms of Islamic legal history. This study aims to present al-Mâzarî's understanding of uşûl in terms of its basic features. Thus, it aims to shed light on al-Mâzarî's contribution to the Mâlikî understanding of uşûl al-fiqh and its literature. The document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study. In this context, the textual analysis was applied by comparing al-Mâzarî's views with those of his teacher al-Juwaynî, by whom he was influenced.

Keywords: Islamic Law, Uşûl al-fiqh, Andalusia, Mâlikism, Mâzarî.

Giriş

Endülüs bölgesi olarak bilinen coğrafyada İslâm Hukuku araştırmaları henüz tam olarak aydınlatılmamış durumdadır. Bu konuda yapılan çalışmaların azlığı, Müslümanların bölgedeki hukuk çalışmaları ve döneme katkıları hakkında yeterli bilgiye erişmemizin önüne geçmektedir. Öyle ki İspanya'da gün ışığına çıkarılmayı bekleyen el yazmaların varlığı Batılı araştırmacılar tarafından da dile getirilmiştir.¹ Ülkemizde ise son dönemde Endülüs'e yönelik ilgi ve çalışmaların artmasıyla birlikte İslâm hukuku alanında nitelikli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.²

¹ Maria Arcas Campoy, "Un Tratado De Derecho Comparado: El Kitab Al-Qawanin De Ibn Ğuzayy", *Quademi di Studi Arabi, Istituto per l'Oriente C.A. Nallino* 5/6 (1988 1987), 57.

² Konu ile ilgili bazı çalışmalar için bk. Hafsa Kesgin, *Maliki Fıkıh Geleneğinde Nevâzil: Endülüs Örneği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013); Abdullah Acar, *Endülüs'te Hanefilik* (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019).

Endülüs ve Mağrib bölgesi Müslümanların asırlarca yaşadığı bir bölgedir. Dolayısıyla bu bölgede yaşayan Müslüman âlimlerinin çalışmalarının ortaya konulması ve İslâm hukuk tarihi içerisinde değerlendirilmesi önemlidir. Bu bağlamda Mağrib bölgesi fukahâsından Mâzerî'nin usûl anlayışını ortaya koymak önem arz etmektedir.³

Mâlikî fakih Mâzerî (ö. 536/1141)'nin en önemli usûl eseri, Cüveynî (ö. 478/1085)'nin *el-Burhân* isimli eseri üzerine yazılmış olan *Îzâhu'l-Mahsûl* isimli şerhidir. Bu eser, müellifin ilk yazdığı kitaplarından biridir. Eserin bir diğer önemli özelliği, Şâfiî mezhebinde önemli bir usûl eseri olan *Burhân*'ın, Mâlikî bir âlim tarafından mükemmel bir şekilde şerh edilmesidir. Ne yazık ki Mâzerî bu şerhi tamamlayamamış, icmâ konusuna kadar gelebilmiştir.

Mâzerî, Endülüs'ün düşmesinden ve Müslümanların elinden çıkmasından önce Mağrip'te yaşamış son müctehidlerden olduğu için ayrıca önemlidir. Onun usûl-i fıkıh sahasında şerh mâhiyetindeki eseri ve bu ilimdeki konumu İslâm fıkıh tarihinde istisnai bir yere sahiptir. Mâzerî'nin fakih ve muhaddis yönü ile ilgili bazı çalışmalar⁴ yapılmasına karşın usûl-i fıkıh alanı ile ilgili müstakil bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bu konudaki eksiklik, bu çalışmanın ortaya konulmasında başlıca sebeptir.

Çalışmada öncelikle Endülüs Müslüman coğrafyasında yaşamış son fakihlerden Mâzerî'nin hayatı ve usûlcülüğünün *Îzâhu'l-Mahsûl* eseri çerçevesinde ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu minvalde, kısmen de olsa Şâfiî usûlü'nün Endülüs usûl-i fikhına etkileri ve yansımaları da inceleme konumuz kapsamındadır.

Çalışmada öncelikle Mâzerî'nin biyografisine ve yaşadığı dönemin siyâsî ve ilmî atmosferine temas edilmiştir. Ardından Mâzerî'nin *Îzâhu'l-Mahsûl* isimli eserinin usûl-i fıkıhtaki önemi, eserin dayandığı Cüveynî'nin *el-Burhân* isimli eserine atıfla ortaya konulmuştur. Son olarak çalışmada eseri çerçevesinde Mâzerî'nin usûl anlayışında öne çıkan ilkeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi uygulanmış, veri toplamada kullanılan materyaller olarak ise Mâlikî tabakat kaynakları ile özellikle Şâfiî ve Mâlikî klasik usûl-i fıkıh eserleri ve Mâzerî üzerine yapılan bazı çalışmalar incelenerek, elde edilen bilgiler mukayeseli olarak metin incelemesi yöntemi ile analiz edilmeye çalışılmıştır.

³ Mâlikî fıkıh usûlü ve Endülüs'teki gelişimi için bk. Hafsa Kesgin, "Mâlikî Fıkıh Usûlünün Tarihsel Süreci", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 505-535.

⁴ Fıkıh ile ilgili çalışmalara Mâzerî'nin hayatı ve eserleri bölümünde yer verilecektir. Yaptığımız tarama sonucu hadis alanında ise tek bir çalışmaya rastlanmıştır. Mâzerî'nin hadis yorumunda yararlandığı ilkelerin tespit edildiği ve kendisinden sonraki şârihleri nasıl etkilediğinin incelendiği bu çalışma için bk. Ali Çimen, *Mâzerî (ö.536/1141), Hayatı, Eserleri ve "el-Mu'lim" İsimli Eseri Özelinde Şerhçiliği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

1. Şâfiî Fıkıh Usûlü'nde Cüveynî ve el-Burhân İsimli Eserin Konumu

Mâzerî'nin şerhine geçmeden önce Cüveynî'nin eserinin Şâfiî usûl-i fıkıhındaki önemine değinmek yerinde olacaktır. Genel olarak usûl-i fıkıhın İmam Şâfiî (ö. 204/820)'nin telif ettiği *er-Risâle* eseri ile başladığı kabul edilmektedir. İmam Şâfiî *er-Risâle* isimli eseri ile, sadece Şâfiî mezhebinde değil Hanefî ve diğer mezhep usûllerine dair ilk bilgileri te'lif etmesi nedeniyle usûl ilminin kurucusu olarak bilinmektedir. Malikî usûlünün temel eserleri olan Ebû Bekir Bâkılânî (ö. 403/1013)'nin *Takrîb ve'l-İrşâd fî usûli'l-fikh* eseri ve Kâdî Abdülcebbar (ö. 415/1025)'in *el-Mu'temed fî usûli'd-din* eseri ile kemâle erdiği ifade edilmiştir.⁵

Mâlikî fıkıh usûlünün tarihî sürecine bakıldığında, usûl-i fıkıh tarihinde Mâlikî ve Şâfiî usûlcüler arasında karşılıklı etkileşim olduğu görülmektedir.⁶ Şâfiî âlimlerin Endülüs coğrafyasında bu bağlamda kalıcı izler bıraktığı bilinmektedir. Özellikle Mâlikî mezhebinin önemli isimlerinden Bâkılânî ve Şâfiî fakih Cüveynî'nin Eş'arîliğin Mağrib'te yayılmasında önemli etkileri bulunmaktadır.⁷ Nitekim Irak Mâlikîlerinden Bâkılânî'nin Mâlikî usûlü alanında uzman pek çok öğrencisi aracılığıyla bu yayılma gerçekleşmiştir.⁸ Cüveynî de hocasının bu etkisini kendi öğrencileri ile devam ettirmiştir.⁹ Cüveynî'nin eserleri bölgede yaygınlık kazanmış ve üzerine şerh ve hâşiyeler yazılmıştır. Böylelikle Endülüs bölgesinde mütekellimîn yönteminin hâkim olması ve fıkıh alanında telif edilen eserlerin bu metoda göre yazılması sonucu ortaya çıkmıştır.

Şâfiî hukukçusu ve Eş'arî kelamcısı olan Cüveynî, kelim ve felsefî yönleriyle öne çıkan bir usûlcüdür. Akılcı kişiliği¹⁰ ve kelamcı yönüyle öne çıkan fakihin usûl-i fıkıh alanında başta *el-Burhân* olmak üzere, *Kitâbu'l-ictihâd ve'l-fetvâ*, *el-Varakât fî usûli'l-fikh*, *et-Telhîs*, *el-İrşâd fî usûli'l-fikh*,

⁵ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fikh*, thk. Abdulkadir Abdullah Ani (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1992), 1/8.

⁶ Kesgin, "Mâlikî Fıkıh Usûlünün Tarihsel Süreci", 532.

⁷ Bu etkinin detayları hakkında incelenebilecek bir çalışma için bk. Ahmet Çelik, "Mağrib'de Eş'arîliğin Yayılmasında Bâkılânî ve Cüveynî'nin Etkileri", *V. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu- Eş'arîlik*, (Kastamonu, 2018), 493-499.

⁸ İyaz b. Musa b. İyaz Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li ma'rifa a'lam mezheb Mâlik*, thk. Muhammed b. Tâvit el-Tancî (Rabat: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2010), 45-47.

⁹ Çelik, "Mağrib'de Eş'arîliğin Yayılmasında Bâkılânî ve Cüveynî'nin Etkileri", 497.

¹⁰ Cüveynî'nin akılcı kişiliğini kıyas bağlamında inceleyen bir çalışma için bk. Mehmet Macit Sevgili, *Cüveynî'nin Kıyas Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016).

et-Tuhfe isimli eserleri bulunmaktadır.¹¹ Cüveynî'nin *el-Burhân* isimli eseri ise fıkıh usûlünde oldukça önemlidir.¹²

Cüveynî'nin *Burhân* ve Gazzâlî (ö. 505/1111)'nin *Müstasfâ min ilmi'l-usûl* isimli eserleri bu ilimde öne çıkan diğer eserlerdir.¹³ Cüveynî *Burhân*'ında fıkıh usûlünün beslendiği disiplinler arasında kelam ilmini de saymış ve eserin girişinde bazı kelâmî konulara yer vermiştir.¹⁴ Onun usûlcülüğünün kelamla iç içe olması, mütekellimîn yöntemini uygulamasının tabii sonucudur. Bu sebeple, *Burhân*'da kelam konuları ile dil bilgisi açıklamalarına fazlaca yer vermiştir. Cüveynî, eserinde usûl-i fıkıh hakkında orijinal görüşleriyle öne çıkmış, önceki fukahaya, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935), Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmam Mâlik (ö. 179/795), İmam Şâfiî gibi imamlara muhalefetten çekinmemiştir. Cüveynî'nin kelama dair görüşlerinin daha çok önemsenmesi veya onun görüşlerini özetleyen Gazzâlî'nin *Müstasfâ*'sının daha fazla öne çıkması sebebiyle¹⁵ daha az meşhur olsa da *Burhân* üzerine birçok şerh yazılmıştır. Özellikle Mâlikîler bu esere büyük önem vermişlerdir. Gazzâlî, *el-Menhûl*, *el-Müstasfâ* ve *Şifâu'l-galîl* isimli usûl eserlerinde Cüveynî'nin *Burhân*'ındaki görüşlerinden iktibasta bulunmaktadır. Yine mütekellimîn metoduyla eser yazan usûlcülerin çoğunluğunun onun usûl görüşlerinin etkisi altında kaldığı vurgulanmıştır.¹⁶

Şâfiî mezhebinin en önemli fıkıh usûlü eserlerinden birisi¹⁷ olan *el-Burhân* hakkında Muhammed ez-Zuhaylî ve Abdülazim Mahmud ed-Dîb gibi bazı modern araştırmacıların, "İmam Şâfiî'nin *er-Risâlesi*'nden sonra, mütekellimîn metoduna göre yazılan ilk eser" şeklinde ifadeleri mevcuttur.¹⁸ Eser incelendiğinde diğer usûl-i fıkıh eserlerine nazaran sistematik olmadığı

¹¹ Abdulvehab b. Ali b. Abdu'l-Kâfi Tâcuddin Subkî, *Tabakâtu's-Şafiyyeti'l-kübra*, thk. Mahmud Muhammed Et-Tınâhî - Abdulfettah el-Halvî (Beyrut: Dâru İhyâi Kütübü'l-Arabiyye, 1964), 5/75-76.

¹² Cüveynî'nin *el-Burhân* isimli eseri üzerinde yapılan bir çalışma için bk. Bessâm İsmail Mahmud Melkâvî, *Menhecû'l-İmâm Abdülmelik b. Yusuf el-Cüveynî fi'l-usûl min hilâl kitâbih el-Burhân fi usûli'l-fikh* (Ürdün: Âlu'l-Beyt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 64-68, 91-188.

¹³ Gazzâlî'nin Kuzey Afrikâ'daki usûl-i fıkıh anlayışına tesirlerini *el-Müstasfâ* eseri üzerine yazılan muhtasarlar ve şerhler çerçevesinde ele alan bir çalışma için bk. Dhouib Hamadi, "Gazzâlî'nin Fıkıh Usûlü Çerçevesinde 'el-Müstasfâ min İlmi'l-Usûl' Adlı Eserinin Konumu ve Kuzey Afrika Ülkelerindeki Mâlikî Mezhebine Etkisi", *Uluslararası Modern Çağ ve Gazzâlî Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2014), 143-160.

¹⁴ İmâmu'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Ebu Muhammed Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, thk. Salâh b. Muhammed Uveyde (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 7-37.

¹⁵ Bu sebepler için bk. Sevgili, *Cüveynî'nin Kıyas Anlayışı*, 7-8.

¹⁶ Tâcuddin Subkî, *Tabakatu's-Şafiyye*, 4/116; Abdülazim Mahmud ed-Dîb, *Fıkhu İmâmi'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî: Hasâisuh-Eseruh, Menziletuh* (Kuveyt: Dâru'l-Vefâ, 1988), 577.

¹⁷ Tâcuddin Subkî, *Tabakatu's-Şafiyye*, 3/264;4/124; Melkâvî, *Menhecû'l-İmâm Abdülmelik b. Yusuf el-Cüveynî fi'l-usûl min hilâl kitâbih el-Burhân fi usûli'l-fikh*, 64-68.

¹⁸ Muhammed Zuhaylî, *el-İmâmü'l-Cüveynî İmâmu'l-Haremeyn* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992), 166, 171; Abdülazim ed-Dîb, *İmâmu'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî hayatuh ve asruhu-âsâruh*

görülmektedir. Konular dağınık hâldedir.¹⁹ Mütakellim usûlünün Gazzalî'nin *Müstasfâsı* ile birlikte sistematik hale geldiği düşünüldüğünde, Cüveynî'nin eserinin, geçiş döneminin izlerini taşıdığı söylenebilir. Eserin birçok şerhi olmasına rağmen en meşhur olanlarından biri Mâzerî'nin şerhidir.²⁰

Mütakellim usûlcü Mâzerî Cüveynî'nin eseri üzerine *Îzâhu'l-Mahsûl min Burhâni'l-usûl* isminde bir şerh yazmıştır. Mâzerî'nin, eserde Cüveynî'nin görüşleri ile birlikte kendi inceleme, görüş ve ictihadları da bulunmaktadır. Hatta kitabında, İslâm felsefesi üzerinde etkileri olan ilkçağ Yunan filozoflarının görüşleri ile metafizik ve mantıkî tartışma ve eleştiriler de yer almaktadır. Ayrıca Mâzerî'nin Arap dilindeki bilgisi ve ictihad kabiliyeti, eserine katkı sağlayacak biçimde Kur'an naslarını kendine has anlamasına sebep olmuş ve ayetleri tefsirine yardımcı olmuştur.

Mâzerî, Cüveynî'nin usûlünde göze çarpan bazı hususlara işaret etmektedir. Cüveynî'nin *şer'u men kablenâ* delilini beyân ve delâlet kısmında; nesih konusunu ise kıyas'tan sonra ele aldığı ifade ederek klasik usûl kitaplarındaki delil ve konu sıralamasından farklı bir tasnif yaptığına dikkat çekmiştir. Mâzerî ise, *şer'u men kablenâ* delilini âm ve has konusu içerisinde inceleyerek²¹ lafızlar bahsinde ele almıştır. Muhtemeldir ki eserin tamamlanmamış olması nesih ve diğer bazı konuların eserde yer almamasının başlıca sebebidir. Mâzerî'nin ders halkalarında da okuttuğu bilinen şerhin neden eksik olduğu hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamıştır.

el-Burhân'a Mağribli diğer âlimler de şerh yazmıştır. Bunlardan Mâzerî dışındakiler; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Atiyye es-Suncâhî el-Ebyârî (ö. 616/1219)'nin *et-Tahkîk ve'l-beyân fî şerhi'l-Burhân*'ı; eş-Şerif el-Hasenî Ebû Yahya Zekeriyya b. Yahyâ (ö. 182/798)'nin *Kifâyetu tâlibi'l-beyân Şerhu'l-Burhân*'ı zikredilebilir.²² Tâcüddîn es-Sübkî (ö. 771/1370)'ye göre Şâfiî usûlcülerden hiç

ve *fikruh* (Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1981), 52; Abdülazim ed-Dîb, "Tevtie", *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Abdülazim ed-Dîb (Doha: Câmîatu Katar, 1978), 53.

¹⁹ Mesela, *şer'u men kablenâ* delilini "beyan ve delâlet" kısmında; nesih konusunu da kıyastan sonra ele almıştır. Cüveynî'nin neshi kıyastan sonra ele alması, usûl kitaplarındaki konu sıralamasından farklıdır. Ancak o, mensuhun delil olmaktan çıktığı düşüncesinden ötürü nesih konusunu ertelemiş olabilir. bk. Mâzerî (ö. 536), *Îzâhu'l-Mahsûl min Burhâni'l-usûl*, bk. Ammâr et-Tâlibî, *Dâru'l-Garbi'l-İslâmî*, Beyrût 2001, 415.

²⁰ Tâcuddin Subkî, *Tabakatu's-Şafiyye*, 5/192.

²¹ Muhammed b. Ali b. M uhammed et-Temîmî Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl min Burhâni'l-usûl*, thk. Ammâr Talibî (Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.), 369.

²² Abbas Şehabeddin Muhammed b. Ahmed Makkarî, *Nefhu't-tîb: Nefhu't-tîb min gusni Endelusîr-râtîb*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, 1968), 3/353.

kimse bu esere şerh yazmamıştır.²³ Ancak başka kaynaklarda *Burhân* üzerine yapılan Şâfiî âlimlerin çalışmalarından bahsedilmektedir.²⁴

Mâzerî'nin şerhi icmâya kadar olan konuları içermekte olup tamamlanmamıştır.²⁵ Bu şerh, Eş'arî kelamını Malikî fıkıh usûlüyle birlikte içeren eserlerin ilklerinden biri olması itibarıyla de önemlidir. Eserde Mâzerî, Cüveynî'yi Meşşâiyye'den ve Mu'tezile'den etkilenmesi, Eş'arî itikadına muhalefet etmesi gerekçesiyle eleştirmekte, İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'ye yönelttiği bazı ifadeleri ise haklı bulmamaktadır.²⁶ Ayrıca Mâzerî, Cüveynî'nin felsefeyle de meşgul olduğunu, hatta filozoflarla tartıştığını ifade etmiştir.²⁷ Usûl eserinde istisnâ meselesi, sudûr teorisi, aklın nüfuz alanı gibi felsefî tartışma ve görüşlere yer vermesi de eserin hususiyetlerindedir. Elimizdeki şerhin önce kaybolduğu sanılmış, ancak Tunus'ta Muhammed Tâhir İbn Âşûr (ö. 1284/1868)'ün özel kütüphanesindeki yazmalar arasında varlığı tespit edilmiştir.

Mâzerî Mağripteği pek çok âlim gibi Cüveynî'nin *Burhân*'ını tadrîs ettirmiş, okutmuştur. Şerhinde, fıkıhın metotlarına ve esrarına vukûfiyetini belirterek eserin müellifini övgü dolu sözlerle taltif etmesine karşın, ilmî hassasiyetle hocasının eserindeki görüşlerini eleştirmekten geri durmamıştır.²⁸ Mısırlı âlim İbrâhim İsmâil Ebyârî (ö. 1414/1994) de Cüveynî'yi şerh ettiği eserinde Mâzerî ile aynı yöntemi takip etmiş, yeri geldiğinde imamı eleştirmekten çekinmemiştir.²⁹

2. Mâzerî'nin Biyografisi

Mâzerî, Afrika, Mağrib ulemâsından ictihâd, fıkıh, nazar ve diğer ilimlerde öne çıkan bir fakihdir.³⁰ Tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer b. Muhammed et-Temîmî el-Mâzerî olan fakihin doğum tarihi bilinmemekle beraber, h. 453 senesi olarak tahmin edilmektedir.³¹

²³ Subkî bu meyânda esere sadece Malikî âlimlerin şerh ettiklerine şaşırdığını ifade etmektedir. bk. Tâcuddin Subkî, *Tabakatu's-Şâfiyye*, 3/264.

²⁴ ez-Zerkeşî, *Bahru'l-muhît*, 1/5; Şemseddin Ali b. İsmail el-Ebyari, *et-Tahkik ve'l-beyân fi şerhi'l-Burhân fi usûli'l-fikh*, thk. Abdurrahman Bessâm el-Cezâiri (Havalli: Dâru'z-ziyâ, 2011), 1/97.

²⁵ Mâzerî, 55-531.

²⁶ Kaya, "Mâzerî", 28/194.

²⁷ Muhammed b. Ali b. Muhammed et-Temîmî Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl min Burhâni'l-usûl*, thk. Ammâr Talibî (Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.), 118, 125.

²⁸ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 29.

²⁹ Ali b. İsmail el-Ebyârî, *et-Tahkik ve'l-beyân fi şerhi'l-Burhân fi usûli'l-fikh*, thk. Abdurrahman Bessâm el-Cezâiri (Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ, 2011), 2/560; III/155, 620; 4/135.

³⁰ Mâzerî'nin biyografisi ve eserleri hakkında yapılmış bir çalışma için bk. Hâdi Medenî Abdülvehhâb, *el-İmâmü'l-Mâzerî* (Tunus: Dâru'l-Kütübü's-Şarkîyye, ts.), 57.

³¹ Ebu'l-Abbâs Şemseddin Ahmed İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yan ve enbâu ebnâi'z-zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 4/285; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/166; Eyyüp Said Kaya, "Mâzerî", *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/193.

Güney Afrika'da, Sicilya adasının güneydoğu sahilindeki Sakliyye yarımadasında bulunan Mâzer şehrine nispetle anılmaktadır.³² Hicri 536 tarihinde vefat ettiğinde ise ittifak bulunmaktadır.³³ Hayatının çoğunu Mehdiye şehrinde geçiren Mâzerî, buraya yakın olan Sûse ve Safâkas şehirlerindeki hocalardan da istifade etmiştir. Tunus'un doğu kıyısında Manastır'da medfundur.³⁴

Tabakatlarda kendi döneminde ictihad bakımından eşsiz bir konumda olduğu, usûl ilminde bilgili ve fetvâ vermede mâhir olduğu³⁵ hatta mutlak ictihâd seviyesinde bulunduğu³⁶ ifade edilmiştir. Fetvalarının bir kısmı Endülüslü fakih Yahyâ el-Venşerîsî et-Tilimsânî (ö. 914/1508)'nin eserlerinde yer almaktadır. Şâfiî âlim Tâcüddîn es-Sübkî³⁷ ile Mâlikî âlim Kâdî İyâz (ö. 544/1149) da Mâzerî hakkında övgü dolu sözler söylemişler ve inceleme konusu yapılan şerhi övmüşlerdir.

Dinî ilimlerin yanı sıra matematik, felsefe, tıp gibi tabiî ilimler tahsil eden Mâzerî'nin çok yönlü bir âlim olduğu, tıp konusundaki bilgisi³⁸ kendisine sadece fetvâ için değil, deva için de başvurulmasından³⁹ anlaşılmaktadır.

2.1. Hocaları ve Öğrencileri

Mâzerî'nin yaşadığı dönem, büyük ölçüde Mülûkû't-Tavâif devrinin (1031-1090) sonu ile Murâbitlar Devleti (1091-1147) idaresi altında geçmiştir.⁴⁰ Bu dönemde Araplar'ın Afrika'yı istila etmeleri yanında çeşitli siyasi ve mezhebî karışıklar yaşanmıştır. H. 361- h. 543 yılları arasında hüküm süren Sinhâciler devleti döneminde Muaz b. Bâdis es-Sincânî (ö. 454/1062), sonra oğlu Temîm (ö. 501/1107), sonra oğlu Yahya (ö. 509/1115), sonra oğlu Hasan'ın Mehdiler'den kaçıp Normandiya'ya gitmesiyle birlikte h. 543 yılında devlet sona ermiştir. İslâm devleti Tunus'da, Hammâdî emîri Nâsır b. Alennâs (1062-1089) hükümranlığında devam etmiştir.⁴¹ Mâzerî, h. 480 senesindeki Mehdiler'in Nasâra ihtilaline şahitlik etmiştir. Kayrevân medresesi buradaki hocaların cazibe merkezi olmuş, nitekim Mâzerî'nin hocası İbnü's-Sâiğ ismiyle bilinen Şeyh Ebû Muhammed Abdulhamid b. Muhammed el-Karavî (ö. 486/1093) de bir süre burada bulunmuştur.⁴²

³² İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yan*, 4/12, 285.

³³ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yan*, 4/285; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3/166.

³⁴ Kaya, "Mâzerî", 28/194.

³⁵ Muhammed b. Ali b. Muhammed et-Temîmî Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn* (Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997), 3/1145-1147.

³⁶ Abdülvehhâb, *el-İmâmu'l-Mâzerî*, 56.

³⁷ Sübkî, *Tabakatü's-Şafiîyyeti'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Tınâhî, Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyye, Kâhire 1976, 5/ 192, 201.

³⁸ Ahmed İsa, *Mu'cemu'l-etıbbâ* (Mısır: Matbaatu Fethullah İlyas Nuri ve Evladuhu, 1942), 411.

³⁹ Kaya, "Mâzerî", 28/193.

⁴⁰ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasî Tarih)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 167-185.

⁴¹ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 185-186.

⁴² Mâzerî, *Şerhu't-telkîn*, 2/679-680; Mâzerî, *İzâhu'l-Mahsûl*, 9.

Mâzerî, Mâlikî fıkhnın usûl literatürünü oluşturmada İbnü's-Sâîğ'den etkilenmiştir.⁴³ Mâzerî'nin bilinen bir diğer hocası, Kayrevân fukahasından el-Lahmî künyesiyle tanınan şeyh Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed er-Rub'î (ö. 478/1085)dir.⁴⁴ Hocasına bazı usûl konularında muhalefet eden Mâzerî, bu diyalogları *el-İmlâ ale'l-Burhân* isimli eserinde bir araya getirmiştir. Bir süre Ubeydullah Mehdî camiinde müderrislik faaliyetinde de bulunan⁴⁵ Mâzerî'nin diğer hocaları arasında Ebü'l-Kâsım Süleyman (ö. ?), Ebü'l-Hasen b. el-Haddâd (ö. ?) ile Ebü't-Tîb Abdü'l-Mun'îm b. İbrahim el-Kindî (ö. ?) de zikredilen diğer hocaları arasındadır.⁴⁶

Öğrencileri arasında yüze yakın müctehidin bulunduğu nakledilen⁴⁷ Mâzerî'nin bilinen öğrencileri arasında Ebû Hafs el-Meyyânişî (ö. 581/1185), Ebü'l-Abbas el-Mehdevî (ö. 440/1088) ve Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Haddâd (ö. ?) sayılabilir. Diğer öğrencileri arasında Ebû Bekir ibn Ebû Cemre (ö. 599/1202), Ebü'l-Hasen ibn Azîme (ö. 543/1148), Ebü'l-Fazl İbnü'n-Nahvî (ö. 513/1119) ile kesin olmamakla birlikte Muhammed İbn Tüمرت (ö. 524/1130) ve Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) de zikredilmektedir. Zikredilen öğrencileri vasıtasıyla Mâzerî'nin görüşleri Mağrib bölgesinde yayılma imkânı bulmuştur.⁴⁸

2.2. Eserleri

Mâzerî'nin en bilinen ve tabakat kitaplarında yer verilen eserleri şunlardır:

Şerhu't-Telkîn: Bağdatlı Malikî fakih Ebu Muhammed Abdulvehhâb (ö. 422/1030)'ın yazdığı *Telkîn* eseri üzerine yapılan şerhtir. Burhâneddin İbn Ferhûn (ö. 799/1397), *Dîbâcü'l-müzheb fi ma'rifeti a'yânî ulemâi'l-mezheb* isimli eserinde Mâzerî'nin bu eseri tamamlamadığını, eserin üçte birinin eksik kaldığını ifade etmiştir.⁴⁹

Risâle telhîsu'l-ferâiz: Mâzerî'nin miras konularını ele aldığı eseridir.

el-İmlâ ale'l-Burhân: Cüveynî'nin *Burhân* isimli eseri üzerine yazdığı bir başka eserdir. Diğer kitaplarında bu kitaba atıf yapmakta ise de⁵⁰ eser elimizde mevcut değildir.

el-Mu'lim bi-fevâidi'l-Müslim: Mâzerî'nin hadis alanında yazmış olduğu eseridir.

⁴³ Kaya, "Mâzerî", 28/193.

⁴⁴ Eserlerinde hocasından bahseden Mâzerî, görüşlerine de atıfta bulunmuştur. Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 2/464, 496, 506, 507, 538, 565, 678, 714, 741, 859; 3/845, 969, 1135, 1147.

⁴⁵ Abdülvehhâb, *el-İmâmü'l-Mâzerî*, 696-697.

⁴⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yan*, 4/285.

⁴⁷ Hasan Hasanî Abdulvehhab, *Kitâbu'l-umr fi'l-musannifât ve'l-müellifîni't-Tunûsiyyîn* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1990), 2/2/697.

⁴⁸ Kaya, "Mâzerî", 28/193-194.

⁴⁹ Ebü'l-Vefa Burhâneddin Muhammed İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzheb fi ma'rifeti a'yân ulemâi'l-mezheb*, thk. Muhammed Ahmedî Ebu'n-Nur (Kahire: Dâru't-Türâs, 1972), 280.

⁵⁰ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/379; 2/450.

en-Nüketü'l-kat'îyye fi'r-reddi ala'l-Haşviyye vellezîne yekûlûne bikademi'l-esvât ve'l-hurûf ile *Nazmu'l-ferâid fi ilmi'l-akâid* isimli eserleri kelam alanında, *Kat'u lisâni'n-nâbih fi'l-mütercim bi'l-vâdih* isimli eseri ulûmu'l-Kur'an ve cedel alanında; *en-Nüket ve'l-inbâ an mütercim bi'l-İhyâ* isimli eseri ise Gazzâlî'nin eserinde delil aldığı zayıf hadislere ilişkin olup, bilinen diğer eserleri arasında yer almaktadır.⁵¹

Kitâb fi't-tıb ve *et-Ta'lîka ale'l-Müdevveneti's-Sahnûn* ile ismi zikredilmeyen başka fıkıh kitapları ise günümüze ulaşmamıştır.⁵² Fetvâlarının bir bölümü ise başka eserler içerisinde yer almaktadır. Bu fetvalar, müstakil çalışmalara konu olacak kadar önemlidir.⁵³ Hatta Mâzerî'nin fetvalarının sonraki fakihleri etkilediği, müctehidlerin ictihâdlarını şekillendirdiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda kendisinden dört asır sonra yaşamış olan Ebû İshâk eş-Şâtibî (ö. 790/1388)'nin fetva ve ictihâdlarında büyük etkisi olduğu da dile getirilen bir başka iddiadır.⁵⁴

3. Mâzerî'nin Usûl-i Fıkıhtaki Yöntemi

Hicrî IV.-VI. asır Malikî usûl ilminin gelişme/müteahhirûn dönemi olarak ifade edilmektedir. Bu dönem Endülüs'teki usûl ulemâsının önemli fakihlerinden Mâzerî'nin, Kayrevâniyye yöntemi ile Irakîyye yöntemini cem' etmesi⁵⁵ usûlünün belirleyici özelliği olarak zikredilebilir. Mâzerî, matematik, tıp, felsefe tahsili de görmüş, aklî istidlâl ve usûl-i fıkıh yöntemlerine vâkıf olmuştur. *Şerhu't-Telkîn* isimli eseri ile kendisinden sonra İbn Rüşd el-Hafîd (ö. 595/1198)'in *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* isimli eserini etkilemiştir. Mâzerî ayrıca Kâdî Abdülvehhâb'ı da hilâf ve mukayeseli fıkıh konusunda etkilemiştir. *el-İşrâf alâ mesâilil-hilâf* eserinde hilâf konularına, özellikle Ebû Hanife ile Şâfiî'nin ihtilaflarına, bazen de Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in fikhî görüşlerine temas eden Mâzerî, daha önce Mağrip'te bilinmeyen kendine has bir metot uygulamıştır.

Mâzerî'nin usûldeki yetkinliği ve fûrû-usûl bağlantısını en iyi kurabilen âlimlerden biri olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶ Bu alandaki en önemli eseri *İzâhu'l-Mahsûl min Burhâni'l-usûl* isimli

⁵¹ Tâcuddin Subkî, *Tabakatu's-Şâfiîyye*, 4/123; Mâzerî, *İzâhu'l-Mahsûl*, 22.

⁵² Abdülvehhâb, *el-İmâmu'l-Mâzerî*, 697-699.

⁵³ Hicri V. asrın ikinci yarısında hicri VI. asrın başlarına kadar olan dönemde, Mâlîki fukahasının fetvâ ve nevâzil kitaplarından derlenerek Mâzerî'nin çeşitli konularda verdiği fetvâların bir araya getirildiği bir doktora çalışması için bk. Tâhir Ma'mûrî, *Fetâvâyil-Mâzerî* (Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1994).

⁵⁴ Söz konusu iddianın ayrıntıları için bk. Jocelyn Hendrickson, "Is al-Andalus Different? Continuity as Contested, Constructed, and Performed across Three Maliki 'Fatwas'", *Islamic Law and Society* 20/4 (2013), 377-382.

⁵⁵ Kayrevâniyye yöntemi ile nassları delil alan; Irakîyyin yöntemi ile ise kıyas, nazar, cedel gibi diğer aklî yöntemleri delil getiren yöntemler kastedilmektedir. Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/455. Bu ayırım hicri üçüncü asırda Irak ve Hicaz bölgelerinde görülen ve ehl-i hadis ve ehl-i re'y ayırımı şeklinde tezâhür eden benzer bir metod farklılığını hatırlatmaktadır.

⁵⁶ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/279; 2/450.

eseridir. Bu şerhin önemi, Şâfiî mezhebinde önemli bir usûl eseri olan *Burhân*'ın, Mâlikî bir âlim tarafından mükemmel bir şekilde şerh edilmesidir. Ne yazık ki Mâzerî bu şerhi tamamlayamamış, icmâ konusuna kadar gelebilmiştir. Mâzerî'nin usûl-i fıkıh eserinin, kendisinden sonra yapılacak olan usûl çalışmalarını etkilediği,⁵⁷ hatta Mâlikî usûl tarihinde Eş'arî-Şâfiî usûl-i fıkıh eserlerinin usûl edebiyatında çığır açtığı ifade edilmiştir.⁵⁸ Nitekim Hicrî V. asırda Mâlikî usulünün, Cüveynî aracılığıyla Şâfiî usûl eserleri üzerinde etkili olduğu ve aynı usûl geleneğinin devam ettirildiği görülmektedir.⁵⁹

Herhangi bir usûl eserinde olduğu gibi, Mâzerî'nin eserinin bütün özelliklerini zikretmenin de inceleme konusunu aşması kaçınılmazdır. Bu sebeple, çalışmada eserin usûl-i fıkıh yönünden öne çıkan en önemli hususiyetlerinin incelenmesi ve belirtilmesi hedeflenmiştir. Eser, önce sistematığı açısından sonrasında muhteviyatı ve konuları yönüyle, temel özellikleri açısından incelemeye tabi tutulacaktır.

3.1. Eser Sistematığı ve Konuların Tasnifi

Mâzerî şerh yapısı gereği, hocası Cüveynî'nin tasnifine göre⁶⁰ hareket etmiş ve eserine hüküm ve teklif konularıyla⁶¹ başlayıp ilim konusu ile devam etmiştir. Bu kısımda nazarî ve aklî bilgiyi sorgulayan Mâzerî, filozofların tartışmalarına yer verdikten sonra sofistleri eleştirmektedir.⁶² Cüveynî yalnızca aklın öneminden bahsettikten sonra ilmin tanımını, dereceleri ve tasnifine yer vermekte ve ilme ulaşmada aklın konumuna değinmektedir.⁶³ Söz konusu tartışmaların Mâzerî'nin şerhinde yer almaması, Mağrip bölgesinde aklî ilimlere karşı gösterilen tepkiden kaynaklanmış olabilir.

Mâzerî, eserine beyan konusu ile devam ederek dilin önemine işaret etmektedir. Dil ile ilgili diğer lafzî konulara, atıf edatları ve bağlaçlar sadedinde yer vermektedir.⁶⁴ Bu bölümde Mâzerî'nin hocasının beyân açıklamalarına yer vermesi⁶⁵ ve usûlcülerin dil bağlamında ele aldıkları diğer meseleleri ele alması, önceki âlimler ile aynı usûlü takip ettiğini göstermektedir.

⁵⁷ İbn Ferhûn, *Dîbâc*, 280.

⁵⁸ Kesgin, "Mâlikî Fıkıh Usûlünün Tarihsel Süreci", 522.

⁵⁹ Kesgin, "Mâlikî Fıkıh Usûlünün Tarihsel Süreci", 523.

⁶⁰ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/ 25-36.

⁶¹ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 57-77.

⁶² Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 83-93.

⁶³ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/36-70.

⁶⁴ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 134-187.

⁶⁵ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/70-114.

Mâzêrî devamında hocası gibi⁶⁶ emir konusunu ele almakta⁶⁷, hocasından farklı olarak onun ayrı bir başlık hâlinde ele aldığı nehiy konusunu⁶⁸ ve vâcip, mendûb, mahzûr, mekrûh, mübâh gibi şer'î hükümleri ise emir başlığı içerisinde emrin diğer konuları ile birlikte (emrin tanımı, sîgası, tekrara, fevre veya terâhîye delâlet etme durumları vs.) ele alarak Şâri'in murâdını anlamaya çalışmaktadır. Âm, has, nâs, zâhir, mücmel, mutlak, mukayyed, tahsis ve mefhûm gibi konuları hocasının ele aldığı şekilde⁶⁹ umum ve husus başlığı altında ele alan Mâzerî, ilave olarak şer'u men kablenâ bahsine de yer vermektedir.⁷⁰

Mâzerî'nin haber/hadis konusuna geçmeden incelediği bazı seçme meseleler, te'viller⁷¹ başlığı ile ele alınmıştır. Bu kısımda gelişigüzel seçtiği bazı usûl konularını açıkladığı görülmektedir. Te'viller konusu, benzer içerikle Cüveynî'nin konu tasnifinde de hadis konusunun sonunda gelmektedir. Cüveynî Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve bunlara dayanarak verilen hükümlerin hukukî değerini incelediği hadis bahsinden⁷² sonra te'villere⁷³ yer vermiş, devamında yeniden haberleri incelemeye dönmüştür.⁷⁴ Mâzerî ise haberler bahsini, haberin kısımları, çeşitleri ve râvilere ilişkin hususlar bağlamında ayrıca ele almaktadır.⁷⁵

Mâzerî delîlü'l-hitâbla amel,⁷⁶ şer'î illetlerin tahsisi,⁷⁷ âhâd haberin delil değeri⁷⁸ gibi tartışmalı usûl konularını ele almış, bunlarla ilgili kanaatini ifade etmiştir. Cüveynî'nin yer verdiği icmâ konusu⁷⁹ ise Mâzerî'nin eserinin son kısmında başlığı bulunmasına rağmen,⁸⁰ eserin yarım kalması sebebiyle bulunmamaktadır. Muhtemeldir ki Mâzerî eserine devam edebilse idi hocasının

⁶⁶ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/115-191.

⁶⁷ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 188-249.

⁶⁸ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/192-226.

⁶⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/227-385.

⁷⁰ Mâzerî'nin bu kapsamda yer verdiği diğer konular arasında zâhir, mücmel, muhkem ve müteşâbih, haber-i vâhidle âmmın tahsîsi, kıyasla âmmın tahsîsi, mutlakın mukayyede hamli, râvînin rivâyetine muhalefeti, örf ile âmmın tahsîsi, mefhûmu'l-hitâb gibi konular da bulunmaktadır. Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 250-373.

⁷¹ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 374-415.

⁷² Cüveynî, *el-Burhân*, 1/386-423.

⁷³ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/424-487.

⁷⁴ Geniş yer verdiği bu bahiste haberlerin tarifi, çeşitleri, kısımları, râvi ile ilgili konular (isnad-tahammül), cerh, ta'dil gibi konulardan bahsetmektedir. Cüveynî, *el-Burhân*, 1/488-617.

⁷⁵ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 416-530.

⁷⁶ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 451.

⁷⁷ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 452.

⁷⁸ Mâzerî âhâd haberin zann ifade ettiğini, bu sebeple tek başına delil değeri taşımadığını ifade etmiş, bu gibi haberlerin kabulü için birtakım şartlar ileri sürmüştür. Ayrıca haber-i vâhidin delil olabilmesi için naklî delille yetinmemiş, akfî açıdan da bu delilin yetersizliğini ispatlamaya çalışmıştır. bk. Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 447-448.

⁷⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/618-675.

⁸⁰ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 531.

tasnifine⁸¹ benzer şekilde kıyas, illet, istidlâl, tercîh, nesih, ictihâd, fetvâ gibi konuları tamamlama imkânı bulurdu.

Mâzerî eserini tertîbte, usûlcülerden farklı bir yol izlediğini belirtmekle birlikte, Cüveynî'nin neshi kıyastan sonra ele alması gibi bazı tertîb farklılıklarında hocasını aynen takip etmesi,⁸² büyük ölçüde Cüveynî etkisinde kaldığını göstermektedir.

4. Mâzerî'nin İzâhu'l-Mahsûl'de Öne Çıkan Usûl Görüşleri

Mâzerî'nin usûl anlayışı mütekellimîn metodunun izlerini taşımaktadır.⁸³ Ona göre mütekellim usûlcüleri gibi aslolan usûldür ve fûrûya buradan ulaşılır. Bu durumu “usûl yanlış olduğunda fûrû'un da bozulacağı”⁸⁴ ilkesi ile açıklamıştır. Nitekim ona göre, hiçbir usûl ilkesinin fer'e dayanan delil ile iptal edilmemesi, aslolanın usûl prensipleri olduğunu göstermektedir.

Mâzerî'nin “ilm-i usûlden maksat, hükümlerin alındığı kaynakların öğrenilmesidir.”⁸⁵ şeklinde ifade ettiği tanıma göre usûl-i fikhın amacı, bilindiği üzere şer'î delilleri ve hüküm istihracını öğrenmektir. Ayrıca Mâzerî'nin muhaddis yönünün eserine ve usûl kâidelerine yansıdığı görülmektedir.⁸⁶ Özellikle haberlerin tasnifinde, haberlerin kabulü için aradığı şartlarda, hadis ilmindeki derinliğine dair işaretler bulmak mümkündür.⁸⁷

4.1. Akli İstidlâl Verdigi Önem

Cüveynî, *Burhân*'da akli istidlal yöntemlerini dört kısımda incelemiştir.⁸⁸ Mâzerî ise bu yöntemlere, “benzerinin sıhhatiyle bir şeyin sıhhatine ve benzerinin butlânıyla bir şeyin butlânına istidlâl” (مثله بإستحالة إستحاله و مثله بصحة الشيء صحة على الإستدلال) gibi yöntemleri ilave etmektedir.⁸⁹

Mâzerî'nin, akli, diğer usûl-i fikh âlimleri kadar işlevsel kullanmaktadır. Ancak akıl ile yapılan, ileri derecede istidlallerden kaçındığı görülmektedir. Bu sebepten olsa gerek, şer'u men

⁸¹ Cüveynî, *el-Burhân*, 2/676-1552.

⁸² Mâzerî, *İzâhu'l-Mahsûl*, 34.

⁸³ Mâzerî, *İzâhu'l-Mahsûl*, 105.

⁸⁴ Mâzerî, *İzâhu'l-Mahsûl*, 436.

⁸⁵ Mâzerî, *İzâhu'l-Mahsûl*, 334.

⁸⁶ Örneğin, hadis usûlü ilminin önemli konularından birisi olan rivâyet ve şehâdetin mâhiyetini Malikî usûlcü Karâfî'nin Mâzerî'nin tanımıyla ortaya koyduğu ve açıkladığını ifade etmektedir. Mansur Koçinkağ, “Usûl İlminde Rivâyet ve Şehâdet”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13/2 (2015), 29.

⁸⁷ Mâzerî, *İzâhu'l-Mahsûl*, 416.

⁸⁸ “Binâu'l-gâlib ale'ş-şâhid, istidlâl bi'l-muttafak aleyh ale'l-muhtelef fih, intâcu'l-mukâddimât en-netâic, sebr ve taksim” (بناء الغالب على الشاهد, استدلال بالمتق عليه على المختلف فيه, إنتاج المقدمات النتائج, السير والتقسيم) Cüveynî, *el-Burhân*, 1/25.

⁸⁹ Mâzerî, *İzâhu'l-Mahsûl*, 104.

kablenâyı delil kabul etmeyen, aklî açıdan tahsîn ve takbîhe dayanan Mu'tezile'yi farklı zamanlarda eleştirmektedir.⁹⁰

Mâzerî'nin, kendi döneminde aklî ilimlere karşı alınan tavrın etkisinde kaldığı, hatta Gazzâlî'ye bu yönde tenkitler getirdiği iddia edilmiştir. Eserinde de “aklî delâletlere, durumdan duruma değişiklik gösterdiği için güvenilemeyeceği”⁹¹ gibi ifadelerin bulunması böyle bir tenkidi akla getirmektedir. Ancak eserin geneline bakıldığında bu durumun aksine, onun nazar, vs. aklî değerlendirmelere başvurduğu⁹² dolayısıyla aklî tenkitlerinin hocası Cüveynî'nin ifade ettiği gibi filozofların aklî istidlâllerini, fikhî hükümlerde dikkate almayı eleştirmesi bağlamında anlamak gerekmektedir.

Mâzerî'ye göre bilgiye, şer'î bilgi ve akılla ulaşılır. Akılla takviye edilmeyen şer'î bilgiyi sıhhatli bulmamaktadır.⁹³ Hocası Cüveynî'nin “mıknatısın demiri çektiği gibi; insanın da aklın kuvvetini, feyzini ve bilgisini kabule hazır olduğunu” aktarması,⁹⁴ bizâtihi aklın ilim tahsilindeki rolüne işaret etmektedir. Nitekim onun Cüveynî'nin sudûr teorisine yönelik eleştirilerinde⁹⁵ hocasıyla aynı yöntemi kullanarak akli etkin bir şekilde işletmesi, her türlü taassubun ötesinde hareket ettiğini göstermektedir.

Hadislerin anlaşılmasında akıl ve bilimsel bilgiye verdiği değer ise, onun şeriat-akıl bütünlüğünü sağlamaya çalıştığını göstermektedir. Hz. Peygamber'in ictihâd usûlünün esasını teşkil eden Muâz hadisini nazar/kıyas bağlamında zikretmesi,⁹⁶ re'y metodlarının delillendirilmesi bakımından değer taşımaktadır. Aynı zamanda onun, usûl-i fikhın genel ilkelerinden fikhî hükümler çıkarmaya çalışması ve aklın önemine işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

Mâzerî, teklifî hükümler (vâcip, mübâh, mekrûh vs.) gibi sadece Şâri'in bildirdiği konularda ise aklın fonksiyonu bulunmadığını ifade etmektedir.⁹⁷ Mehfûm-i muhâlifin delâletinde zarûrî aklî ilkelerden hareket etmesi⁹⁸ ve Hz. Peygamber'in fiilleri üzerinde icmâ edilmesinde tümevarımla delil getirmesi⁹⁹ gibi hususlar aklî istidlâllerde bulunduğunu göstermektedir. Ancak onun bu

⁹⁰ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 369.

⁹¹ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 354.

⁹² Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 56.

⁹³ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 26.

⁹⁴ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 30.

⁹⁵ Sudûr teorisi: kainâtın meydana gelişini yorumlamak üzere tasarlanan, yoktan ve hiçten yaratma inancından farklı olduğu ileri sürülen teoriyi ifade etmektedir. Farabi ve İbn Sînâ gibi filozoflar, kaynağını Plotinus'tan alan bu teoriyi benimsemişlerdir. Bu teori, Gazzâlî, İbn Rüşd, Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî ve İbn Teymiyye gibi mütekellim ve filozoflarca çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 118-124.

⁹⁶ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 372.

⁹⁷ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 63.

⁹⁸ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 340.

⁹⁹ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 357.

istidlalleri kullanımı dikkate alındığında, akli, şer'î delillerde sadece teyit ve takviye edici mâhiyette ele aldığı görülmektedir.

Mâzerî, dünyada bütün insanlara ulaşmanın mümkün olmadığı, dolayısıyla üzerinde nizâ bulunacağı sebebiyle akli delillerle yapılacak tahsîse de karşı çıkmaktadır. Ancak kıyas gibi bazı delillendirme metodlarında akli işler kıldığı görülmektedir. Her ne kadar kıyas başlığı, yarım kalan eserinde mevcut değilse de bazı örneklerde kıyas yaptığı görülmektedir. Mesela; bir mü'mini öldüren kimsenin mü'min köle azad etmesini; kasten öldürmeye kıyas ederek burada mümin köle azadının daha evlâ ve ahrâ olduğunu ifade etmesinde¹⁰⁰ olduğu gibi, mütekellimîn metodunda sıkça görülen bir kıyas türünü kullanmaktadır.

Mâzerî'nin filozofları eleştirmesi sebebiyle zihne gelebilecek, akli, şer'î hükümlerde yeterince dikkate almadığı kanaati, eserindeki kullanımlarından hareketle geçersizdir denilebilir. Mâzerî, bilakis akla ve illetlendirmeye, şer'î hükümlerin delillerini, konuluş maksatlarını araştırmaya dikkat etmektedir. Her ne kadar Şâri'in kasdına akılla ulaşmanın imkânsız¹⁰¹ olduğunu ifade etse de, Mâzerî'nin hüküm istihracında fikhî ilkelere dikkat etmesi, sonraki dönemde Şâtîbî ile yerleşecek olan makâsîd anlayışının nüvelerinin Mâzerî'nin fıkıh anlayışında da bulunduğunu göstermektedir.

4.2. Mantık Konularına Ağırlık Vermesi

Usûl-i fıkıh konularının mantık ilmi ile olan münasebeti herkesçe malumdur. Fakat bu ilişki mütekellimîn yönteminde daha baskın şekilde görülmektedir. Mâzerî'nin konuları işleyişine bakıldığında, usûl konularını mantık ilmindeki terim ve kavramlarla izah ettiği görülmektedir.¹⁰² Bu anlamda mütekellimîn yöntemini kullandığı açıktır.

Mâzerî'nin yaşadığı dönemde Endülüslü fıkıh âlimleri mantık, felsefe, astronomi ile ilgilenenleri dinden çıkmakla suçlamışlar, devlet de bu tür oluşumları engelleme yönünde tavır almıştır.¹⁰³ Endülüs'te Gazzâlî'ye muhâlefet edilmesinin esas nedeni de budur. Mâzerî'nin de Murâbitlar döneminde yaşanan bu havanın etkisiyle, Gazzâlî'ye karşı reddiye yazdığı bilinmektedir.¹⁰⁴ Hatta muhtemeldir bu fikri yapı içerisinde Mâzerî'nin Eş'arî metodunu izlemesine rağmen, mantık ilmine karşı olduğu iddia edilmiştir.¹⁰⁵ Ancak Mâzerî'nin usûl-i fıkıhın özellikle lafızlar ve delâlet ile ilgili konularında mantikî çıkarımlara sıkça yer verdiği ve mantık

¹⁰⁰ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 350.

¹⁰¹ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 301.

¹⁰² Benzer örnekler için bk. Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 442.

¹⁰³ Birgül Bozkurt, "Fıkıh ve Siyaset Arasında Endülüs'te (B)ilim ve Felsefe", *Mukaddime* 8/2 (2017), 312.

¹⁰⁴ Bozkurt, "Fıkıh ve Siyaset Arasında Endülüs'te (B)ilim ve Felsefe", 321.

¹⁰⁵ Kesgin, "Mâlikî Fıkıh Usûlünün Tarihsel Süreci", 526.

ilminin unsurlarından faydalanarak bu bahisleri açıkladığı görülmektedir.¹⁰⁶ Yunan filozoflarını ve sofistleri mantık ve kıyas konusunda eleştirmekle birlikte kendisinin de kıyasa başvurduğu örneklerden birisi hamrdır. Mâzerî, ayette hamr ile kastedilenin ne olduğu ve içkinin haramlığı konusunda, diğer içki türlerini incelemekte ve hangi içeceklerin bu kapsama alınacağı konusunda kıyasa başvurmaktadır.¹⁰⁷ Ancak onun burada yaptığı kıyas, filozofların kıyasından farklı olup, fikhî illetlendirmeye başvurulmuş ve hüküm çıkarmada delil alınan kıyastır. Benzer mantıkî çıkarımları dikkate alındığında Mâzerî'nin mantık ilmine karşı olmayıp, bu ilimleri şer'î ilimlerin aleyhine olacak şekilde bilinçsiz şekilde kullananların karşısında olduğu ve onları eleştirdiği çıkarımında bulunulabilir.

4.3. Dilsel Tahlil ve Açıklamalara Geniş Yer Vermesi

Mâzerî usûl-i fikhî konularının sadece lafız bahislerinde değil, şer'î deliller konusunda da dilsel ve gramatik açıklamalara başvurmaktadır. Mesela hadisleri değerlendirmeye geçmeden önce haberlerin mâhiyetinden, sınırlarından bahsederken mantık ve dil açıklamalarına fazlaca yer vermiştir.¹⁰⁸ Mütevâtir haberin kesin bilgi ifade etmesini akılla ispat etmesinin yanında, dilsel açıklamalara yer vermesi de aynı minvâldedir.¹⁰⁹

Mâzerî'nin lafızların taksiminde, kullanılan lafız türleri açısından *mefhûmu'l-hitâb*, *lahnu'l-hitâb*, *delîlü'l-hitâb*; lafzın manasının başka bir manaya ihtimalinin olup olmaması açısından ise *nas*, *zâhir*, *mücmel* gibi kısımlara ayırması¹¹⁰ sözün dil açısından anlaşılmasında ve tasnifinde mütekellimin usûlcülerin yöntem farklılığını göstermesi açısından önemlidir. Lafızları, *meskûtun anhn* hükümde *mantûkun bihe* muhalif olması durumunda *delil* şeklinde; meskûtun anhn hükümde mantûka muvafik ise *fahvâ* olarak isimlendirmesi,¹¹¹ hakkında sükût edilen lafzı merkeze alarak kavramsallaştırma ve sınıflandırma yaptığını göstermektedir. Bunun dışında üçüncü bir çeşit olarak sunulan *lahni* ise ayrı bir değerlendirmeye gerek duyulmayacak ve sadece usûlcülerin hükümlerin kaynağını öğretmek kastı ile ürettikleri bir tür olarak eleştirmektedir.¹¹²

Lafızların dil ile yakın ilişkisi Mâzerî'nin ve diğer usûl bilginlerinin yakından bildiği bir husustur. Kur'an ve Sünnet lafızlarında yer alan atıf harfleri, gâye bildiren lafızlar, ifadelerin nekre olup olmaması gibi dilin hüküm istidlâlinde öncelikli hale geldiği fikhî konularda, Mâzerî,

¹⁰⁶ Hadd, tard, aks, illet gibi mantık araçlarını kullandığı yerler için bk. Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 52, 85, 92, 110, 118, 124, 150, 261, 345.

¹⁰⁷ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 150-152.

¹⁰⁸ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 416-417.

¹⁰⁹ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 421.

¹¹⁰ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 333.

¹¹¹ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 334.

¹¹² Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 335.

Arap dilinin ayrıntılı incelemelerine yer vermekten kaçınmamıştır.¹¹³ Naslarda yer alan edat ve bağlaçların dilsel tahlillerine yer vermesi¹¹⁴ ve ihtilafli konularda bunlara başvurması dilin nasların anlaşılmasındaki önemine dayanmaktadır. Bu şekilde yer verdiği ihtilafli bir konu, fukaha arasında namazda ayakların yıkanması mı yoksa mesh edilmesi mi gerektiğine ilişkin tartışmadır. Bu konuda kelâmın meânîsi'nin anlaşılması gerektiğini söyleyen Mâzerî; Ebû Ca'fer et-Taberî (ö. 310/923), İmru'ül-Kays b. Hucr (ö. 540/1145) ve Ebû Bişr Sîbeveyhi (ö. 180/796) gibi Arap dili ve belâğatı âlimlerinin görüşlerinden deliller getirmek sûretiyle nasdaki lafzın Arapça ve o günkü Arap toplumundaki kullanımına ulaşmaya çalışmıştır. Yeri geldiğinde âyetler ile yetinmemiş, Ebû Muhammed b. Kuteybe (ö. 276/889)'nin *Garîbû'l-hadîs* eseri gibi, hadis metinlerinde geçen nâdir kelimeleri konu edinen eserlerdeki kullanımlarına da müracaat etmiştir.¹¹⁵

4.4. Makâsıda Dayalı Bir Fıkıh Anlayışı Benimsemesi

Mâlikî bir âlim olan Mâzerî, mezhebindeki delil sistemi içerisinde fazlaca yer verilen makâsîd ve maslahatı anlamaya gayretine riayet etmiştir. Lafızların garaz ve maksadını anlamaya çalışmasında¹¹⁶ Şâri'in amaçlarına ulaşma çabası içerisinde olduğunu görmek mümkündür.

Şer'î hükümlerin konuluş sebeplerini araştırdığı örneklerde Mâzerî, hükmün esas maksadını anlamaya çalışmaktadır. Mesela, kadınlarda dört şahit gerekmesinin illetini araştırdığı bir konuda, bu durumu kadınların toplumdaki görünürlüklerinin ve sosyal hayata katılımlarının az olmasına bağlamaktadır. Mâzerî'ye göre, iki erkek şahidin bulunmasının asıl olmasının sebebi de budur.¹¹⁷ Kadınların velisiz kıyılan nikâhlarının bâtil olmasının da, câri olan örf'e göre verilen bir hüküm olduğu¹¹⁸ yorumunda bulunan Mâzerî'nin bu izahı, mevcut örfün değişmesiyle hükümlerin de değişebileceğine ve hükümlerin maksatlarına dikkat çekmesi itibarıyla önemli değerlendirmelerdir.

Mâzerî'nin, Mağrip'te kendisinden sonra Endülüslü Mâlikî fakihleri Ebü'l-Velîd İbn Rüşd ile Şâtîbî'nin yapacağı şekilde makâsîd merkezli bir din anlayışının temellerini ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Bu minvâlde, Mâzerî'nin İbnü'l-'Arabî'den, Cüveynî'nin "maslahat anlaşılmadan şeriatın anlaşılamayacağı"¹¹⁹ sözünü aktarması, dinin makâsîdın anlaşılmadan tam olarak idrak edilemeyeceğine işaret etmesi bakımından önemlidir.

¹¹³ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 345, 348.

¹¹⁴ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 379.

¹¹⁵ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 389-392.

¹¹⁶ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 345.

¹¹⁷ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 351.

¹¹⁸ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 352.

¹¹⁹ Mâzerî, *Îzâhu'l-Mahsûl*, 27.

Sonuç

Usûl-i fıkıh alanında mezhepler arasındaki sınırların kat'î olmadığı, farklı dönemlerdeki hoca-talebe silsilelerinde ve eserlerinde izlenebilen bir vâkıadır. Mâlikî fakih Bâkillânî'nin öğrencisi, Şâfiî fakih Cüveynî'nin, Mağrib bölgesinin usûl-i fıkıh anlayışını etkilediği bilinmektedir. Bu etkileşimin örneklerinden birisi Mâzerî'nin, Cüveynî'nin *el-Burhân* isimli eseri üzerine yazdığı, *Îzâhu'l-Mahsûl* isimli şerhtir. Bu eser, tamamlanmamış hâliyle dahi Şâfiî-Mâlikî usûl-i fıkıh etkileşiminin izlerini barındırmaktadır. Mâzerî'nin usûl eseri olan şerh, yapısı gereği, hocası Cüveynî'nin eseri ile gerek sistematik gerekse muhteviyatı açısından büyük ölçüde benzerlikler göstermektedir. Dolayısıyla Mâzerî'nin, hocası aracılığıyla mütekellimîn usûl yazım yöntemini takip ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte eserde, Mâzerî'nin, İmam Mâlik ile İmam Cüveynî'ye yönelik eleştirilerinin bulunması, dönemin bağımsız ilmî yapısını ve fikrî taassubun bulunmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Dönemin ilmî yapısı siyasî atmosferden uzak değildir. Bu sebeple Mâzerî'nin eserinde geçen Mu'tezili görüşlerin tenkidi, filozoflara yönelik eleştiriler ve Eş'arî kelamının savunulması, dönemin politik atmosferinin yansıması olarak görülebilir. Kuzey Afrika ve Endülüs'te hüküm süren Berberî hanedanlıkları Murâbitlar döneminin (447-541/1056-1147) sonu ile Muvahhidîler döneminde (524-667/1130-1269) yaşamış olan Mâzerî'nin, gerek Cüveynî'den istifade ettiği görüşleri gerekse devlet desteğine olan ihtiyacı, onun fikir ve değerlendirmelerinin bu yönde olgunlaşmasını beslemiş olmalıdır.

Eserde dil ve mantık konularına ağırlık verilmesi, aklî değerlendirmelerin oldukça fazla yer tutması gibi özellikler, mütekellimîn usûl yazım yönteminden kaynaklanmış olsa da içerisinde bulunan ilmî tartışmaların ürünü ve filozofların iddialarına cevap mâhiyetinde değerlendirilebilir. Ayrıca Mâzerî'nin usûl-i fıkıhta makâsıda, gâi yoruma önem vermesi ve bu maksatları genel hükümlerde dikkate alması, Mağrip'te kendisinden sonraki usûlcülerde, özellikle Şâtibî'de görülecek olan makâsıd merkezli din anlayışının oluşmasına zemin hazırladığı şeklinde bir çıkarıma kapı aralayabilir. Ancak bu varsayım, çalışmanın sınırlarını aşmakta olup ayrı bir inceleme ile doğruluğu tetkik edilmeye muhtaçtır.

Mâlikî-Şâfiî ortak bir usûl-i fıkıh metni sayılabilecek olan *Îzâhu'l-Mahsûl* şerhinin, içerisindeki konu tasnifi, sistematigi ve görüşlerin serdedilmesi açısından, Cüveynî'nin eseri ile büyük benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte, eser, müstakil bir usûl-i fıkıh eseri olarak da Mâlikî usûl-i fıkıhın oluşumuna özellikle yöntem ve konular açısından önemli etkilerde bulunmuştur. Mâzerî'nin aklî istidlâle, mantık ve dil konularına önem vermesi ve eserinde bu araçlardan istifade etmesi, eserin hususiyetlerinden olup, döneminin ilmî karışıklığına rağmen mütekellimîn usûlünü başarılı bir şekilde takip ettiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Abdulvehhab, Hasan Hasanî. *Kitâbu'l-umr fi'l-musannifât ve'l-müellifini't-Tunûsiyyîn*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1990.
- Abdülvehhâb, Hâdi Medenî. *el-İmâmu'l-Mâzerî*. Tunus: Dâru'l-Kütübü's-Şarkiyye, ts.
- Acar, Abdullah. *Endülüs'te Hanefîlik*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019.
- Bozkurt, Birgül. “Fıkıh ve Siyaset Arasında Endülüs'te (B)ilim ve Felsefe”. *Mukaddime* 8/2 (2017), 303-329.
- Campoy, Maria Arcas. “Un Tratado De Derecho Comparado: El Kitab Al-Qawanin De Ibn Ğuzayy”. *Quademi di Studi Arabi, Istituto per l'Oriente C.A. Nallino* 5/6 (1988 1987), 49-57.
- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Ebu Muhammed. *el-Burhân fi usûli'l-fikh*. thk. Salâh b. Muhammed Uveyde. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Çelik, Ahmet. “Mağrib'de Eş'arîlîğin Yayılmasında Bâkılânî ve Cüveynî'nin Etkileri”. *V. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu (Eşârîlik)*, 493-499.
- Çimen, Ali. *Mâzerî (ö.536/1141), Hayatı, Eserleri ve “el-Mu'lim” İsimli Eseri Özelinde Şerhçiliği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Dîb, Abdülazim ed-. *İmâmu'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî Hayatuh ve Âsruhu-Asâruh ve Fikruh*. Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1981.
- Dîb, Abdülazim ed-. “Tevtie”. *el-Burhân fi usûli'l-fikh*. thk. Abdülazim ed-Dîb. 19-78. Doha: Câmîatu Katar, 1978.
- Dîb, Abdülazim Mahmud ed-. *Fikhu İmâmi'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî: Hasâisuh-Eseruh, Menziletuh*. Kuveyt: Dâru'l-Vefâ, 1988.
- Ebyârî, Ali b. İsmail el-. *et-Tahkîk ve'l-beyân fi şerhi'l-Burhân fi Usûli'l-fikh*. thk. Abdurrahman Bessâm el-Cezâiri. 4 Cilt. Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ, 2011.
- Ebyari, Şemseddin Ali b. İsmail el-. *et-Tahkîk ve'l-beyân fi şerhi'l-Burhân fi usûli'l-fikh*. thk. Abdurrahman Bessâm el-Cezâiri. 4 Cilt. Havalli: Dâru'z-ziyâ, 2011.
- Hamadi, Dhouib. “Gazzâlî'nin Fıkıh Usûlü Çerçevesinde 'el-Mustasfa min İlmi'l-Usûl' Adlı Eserinin Konumu ve Kuzey Afrika Ülkelerindeki Mâlikî Mezhebine Etkisi”. *Uluslararası Modern Çağ ve Gazzâlî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 143-160. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2014.
- Hendrickson, Jocelyn. “Is al-Andalus Different? Continuity as Contested, Constructed, and Performed across Three Maliki 'Fatwas’”. *Islamic Law and Society* 20/4 (2013), 371-424.
- İbn Ferhûn, Ebû'l-Vefa Burhâneddîn Muhammed. *ed-Dibâcü'l-müzheb fi ma'rifeti a'yân ulemâi'l-mezheb*. thk. Muhammed Ahmedî Ebu'n-Nur. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Türâs, 1972.

- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed. *Vefeyâtu'l-a'yan ve enbâu ebnâi'z-zaman*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İsa, Ahmed. *Mu'cemu'l-etibbâ*. Mısır: Matbaatu Fethullah İlyas Nuri ve Evladuhu, 1. Basım, 1942.
- Kâdı İyâz, İyaz b. Musa b. İyaz. *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li ma'rifa a'lam mezheb Mâlik*. thk. Muhammed b. Tâvit el-Tancî. Rabat: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2010.
- Kaya, Eyyüp Said. "Mâzerî". *İslam Ansiklopedisi*. 28/193-195. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Kesgin, Hafsa. *Maliki Fıkıh Geleneğinde Nevâzil: Endülüs Örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Kesgin, Hafsa. "Mâlikî Fıkıh Usûlünün Tarihsel Süreci". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2020), 505-535. <https://doi.org/10.17120/omuifd.721948>
- Koçinkağ, Mansur. "Usûl İlminde Rivâyet ve Şehâdet". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13/2 (2015).
- Makkarî, Abbas Şehabeddin Muhammed b. Ahmed. *Nefhu't-tîb: Nefhu't-tîb min gusni Endelusîr-râtîb*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- Ma'mûrî, Tâhir. *Fetâvâyı'l-Mâzerî*. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1994.
- Mâzerî, Muhammed b. Ali b. Muhammed et-Temîmî. *Îzâhu'l-Mahsûl min Burhâni'l-usûl*. thk. Ammâr Talibî. Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, ts.
- Mâzerî, Muhammed b. Ali b. Muhammed et-Temîmî. *Şerhu't-telkîn*. 2 Cilt. Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1997.
- Melkâvî, Bessâm İsmail Mahmud. *Menhecu'l-İmâm Abdülmelik b. Yusuf el-Cüveynî fi'l-usûl min hilâl kitâbih el-Burhân fi usûli'l-fikh*. Ürdün: Âlu'l-Beyt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları (Siyâsî Tarih)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Sevgili, Mehmet Macit. *Cüveynî'nin Kıyas Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Tâcuddin Subkî, Abdulvehhab b. Ali b. Abdu'l-Kâfî. *Tabakâtu's-Safiiyyeti'l-kübra*. thk. Mahmud Muhammed Et-Tinâhî - Abdulfettah el-Halvî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi Kütübü'l-Arabiyye, 1964.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-. *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*. thk. Abdulkadir Abdullah Ani. 6 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1992.
- Zuhaylî, Muhammed. *el-İmâmü'l-Cüveynî İmâmü'l-Haremeyn*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992.